

Vele wegen naar Parijs

Verlag van de Week van Lokaal Klimaatbeleid (7-11 juni 2021)

Juni 2021

Tekst: Jos van der Schot (Innovatiepartners | Tekst & Context)

Vormgeving: Laura de Ridder

Uitgave van Klimaatverbond Nederland

www.klimaatverbond.nl

Klimaatverbond
Nederland

Vele wegen naar Parijs

Verlag van de Week van Lokaal Klimaatbeleid (7-11 juni 2021)

“Klimaatverbond Nederland bereidt samen met haar leden en partners de weg voor richting doelmatig en daadkrachtig lokaal klimaatbeleid dat zorgt voor veerkracht, toekomstbestendigheid en actieve participatie. Dat doen we in twee overkoepelende programmalijnen: klimaatadaptatie en klimaatmitigatie.” Met deze woorden op de website omschrijft Klimaatverbond Nederland haar missie en haar eigen rol. De werkzaamheden van Klimaatverbond zijn dienstbaar aan haar leden, decentrale overheden. Jaarlijks praat het team de leden bij tijdens een ledendag. Dit jaar is het een (online) ledenweek geworden: de Week van Lokaal Klimaatbeleid. In acht openbare webinars legde Klimaatverbond met haar samenwerkingpartners de wegenkaart op tafel en kleurde deze in met tal van nieuwe details en ideeën. Dat deden ze voor en met een breed samengesteld deelnemersveld: totaal ruim 300 mensen, bestaande uit lokale bestuurders en ambtenaren, programmapartners en andere geïnteresseerden uit het hele land.

In dit verslag vindt u om te beginnen een analyse van de gehele week. De afdronk is rijk en bruikbaar voor doorontwikkeling van programma's en het vormen van nieuwe coalities en consortia.

In deel 2 bieden we u een 10-puntenplan dat we uit de week hebben gedestilleerd. Het biedt richtingwijzers naar een duurzame toekomst.

Deel 3 bevat korte resums van de acht deelsessies. Hiernaast vindt u een directe link naar de verschillende deelsessies.

De opnames van de deelsessies [staan nog tot 16 juli 2021 online](#). Wie ze na die datum nog wil zien, kan een mail sturen naar communicatie@klimaatverbond.nl.

KLIK en ga direct naar de verschillende deelsessies van deel 3:

Vele wegen naar Parijs

Samenwerken, vaart maken en volhouden

Begin juni presenteerde Klimaatverbond Nederland een groot deel van haar wegbereidende programma's aan de bij haar aangesloten overheden en andere geïnteresseerden. In acht openbare webinars en twee podcasts legde het team de wegenkaart naar het Parijse Klimaatakkoord op tafel en kleurde deze in met tal van nieuwe details en ideeën.

Parallele paden

De webinars beslaan het brede spectrum van het lokale klimaatbeleid: de noodzaak tot een energiebesparingsprogramma, hittestress, lokaal eigendom van duurzame energiebronnen, energiedienstenorganisaties voor wijkgerichte energietransitie, inclusieve energietransitie, opzetten van een lokaal klimaatfonds, de vraag naar koelte en de versnelling van de transitie. Daarnaast waren er twee podcasts, waarin de gevolgen van klimaatverandering op de directe leefomgeving werden besproken met een actieve wijkbewoner en veranderende (eco)systemen met een boswachter. De webinars en podcasts leverden – ook voor Klimaatverbond zelf – tal van nieuwe inzichten op, dwarsverbanden, onderlinge afhankelijkheden, risico's van wrijving en kansen op synergie. Deze week liet ook zien hoe de programma's van Klimaatverbond aansluiten bij de plannen en ambities van de deelnemers. Velen van hen willen de door Klimaatverbond voorbereide wegen graag volgen en gezamenlijk verbeteren. Voor we een blik werpen op de afzonderlijke webinars analyseren we de opbrengst van de week op zoek naar verbindende, kruisende en parallelle paden naar de toekomst.

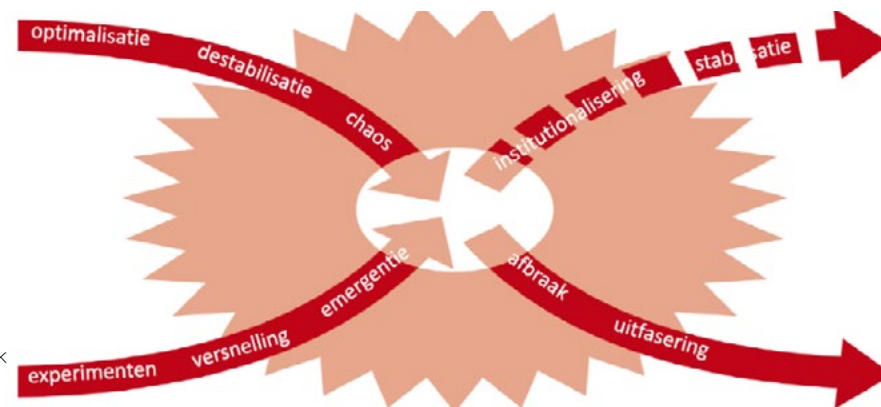
Lokaal klimaatbeleid in tijden van transitie

Als afsluiting van de week presenteerde Mara de Pater, adviseur van Drift, een theoretisch kader over de ontwikkeling van de klimaat- en energietransitie en de krachten die daarbij mee- en tegenwerken. De noodzaak van deze transitie komt voort uit het besef dat klimaatverandering instabiliteit van het maatschappelijke systeem veroorzaakt, zowel ecologisch als economisch en sociaal. De maatschappelijke opdracht waarvoor overheden staan, is om de samenleving naar een nieuwe, stabiele (klimaat)situatie te sturen. Ze zullen daarbij krachten moeten verenigen, aan de ene kant de dominante spelers die (nog) van de huidige situatie profiteren en zich verzetten tegen verandering en aan de andere kant de innovatieve krachten in de samenleving die de status quo willen doorbreken. Alleen dan kan de transitie versnellen.

Terugdringen en achter ons laten van activiteiten die een hoge CO₂-uitstoot veroorzaken.

Voeren van beleid en nemen van maatregelen die structurele vermindering van energiegebruik en CO₂-uitstoot opleveren.

De opgave voor de (lokale) overheid is om de omstandigheden te creëren voor deze versnelling. Dat vraagt zowel om verandering in haar eigen organisatie, beleid en activiteiten alsook om beïnvloeding van het handelen van inwoners, ondernemers en andere partijen in de samenleving. Op korte termijn zijn snel stappen in de goede richting nodig. Tegelijk vereist een transitie lange adem. Klimaatverandering dwingt tot een sprint én een marathon. Voor succes op de langere termijn is het nodig dat alle stappen in de juiste richting gaan. Een simpele indicator voor de juiste richting en de benodigde bijsturing is de snelheid waarmee de uitstoot van CO₂ gereduceerd wordt.

“Voor succes op de langere termijn moeten alle stappen in de juiste richting gaan.”

Verbonden thema's

De presentatie van de Klimaatverbond-programma's en het open gesprek over energiebesparing laten zien hoe al deze onderdelen van klimaatbeleid met elkaar verknoot zijn. Verschillende samenhangen kwamen langs: mitigatie en adaptatie; klimaat en andere domeinen; heden en toekomst; winter en zomer; rijk en arm; hittestress en koeltevraag; individuele en collectieve aanpak; bestuur/beleid en uitvoering; techniek, sociaal, financieel-economisch en organisatorisch. Deze samenhangen vormen de knooppunten van de klimaattransitie. Hoe kunnen we ervoor zorgen dat we gelijktijdig de energieverlaging en CO₂-producerende processen afbouwen en klimaatparende activiteiten, gewoontes en infrastructuur opbouwen en de overgang van kleine financieel-economische welvaart naar brede welvaart versnellen?

Over deze overgang ging de zoektocht in de Week van Lokaal Klimaatbeleid. Welke ingrepen versterken elkaar en welke werken elkaar tegen? Hoe kunnen we een samenspel van positieve krachten realiseren? En hoe voorkomen we dat maatregelen elkaar in de wielen gaan rijden?

Gevaarlijke kruising of parallelle wegen

Klimaatverandering is al lang niet meer een probleem in de (verre) toekomst. Adaptatie aan hittestress vereist een acute aanpak – 2019 en 2020 lieten in de zomer een heuse piek in oversterfte zien. Nu al neemt de koeltevraag fors toe en dat zal niet minder worden. Dat levert een interessant spanningsveld op tussen de bestrijding van hittestress en het tegemoet komen aan de zomerse koelbehoefte enerzijds en de focus die ligt op de winterse warmtebehoefte anderzijds. Voortvarend aanpakken van hitte in woningen, bijvoorbeeld met airco's, kan op langere termijn hittestress vergroten. De verwarmingsroute die voor de winter gekozen wordt is cruciaal voor het comfort in hete zomers. Een lage-temperatuur warmtesysteem kan in de zomer gebruikt worden voor koeling; een hoge-temperatuur warmtenet kan dat niet. Wintercomfort en zomercomfort zijn parallelle wegen naar Parijs. Tal van onderzoeken en gesprekken gedurende deze week ondersteunen het pleidooi voor een warmte- en koude-transitie.

Synergie alom

Kansen op synergie voerden de boventoon. Zo maakt inclusief klimaatbeleid het voor iedereen mogelijk en gemakkelijker om deel te nemen aan de transitie. Dit vergemakkelijkt op zijn beurt de wijkgerichte energietransitie. En een goede wijkaanpak is gunstig voor mensen met weinig financiële draagkracht en is daarmee weer een vorm van inclusief klimaatbeleid. Als je er bovendien

“De week bracht vooral bestuurlijke, organisatorische, sociale en financiële innovaties.”

voor zorgt dat de opbrengst van duurzame energieprojecten voor een groot deel landt in de eigen gemeenschap, dan maak je deelname voor inwoners aantrekkelijker. We hebben het dan niet langer over het sleetse woord 'draagvlak', maar creëren brede acceptatie en onverholen enthousiasme.

De vraag hoe samenspel kan worden bevorderd is overigens niet beperkt tot klimaatbeleid. Tijdens het webinar over de energiedienstenorganisatie kwam helder naar voren dat veel inwoners, ondernemers en overheden meer aan hun hoofd hebben dan energie en klimaat. Denk bijvoorbeeld aan werkgelegenheid, veiligheid en overlast, kwaliteit van de leefomgeving, krimp en vergrijzing, klimaatadaptatie, gezondheid, armoede en schuldenproblematiek, eenzaamheid en sociale cohesie. Hier geldt dat klimaatmaatregelen kunnen bijdragen aan de verlichting van die zorgen en zo een grote kans van slagen hebben. Omgekeerd kunnen beleid en slimme keuzes in andere domeinen de energie- en klimaattransitie helpen. Zo zagen we bij hittestress dat het domein van volksgezondheid en welzijn een belangrijke rol kan spelen. Tijdens de Covid19-pandemie is nauwkeurig in kaart gebracht waar kwetsbare mensen zich bevinden. Laten dat nou dezelfde mensen zijn die gevoelig zijn voor oververhitting.

Bestuurlijke, organisatorische, sociale en financiële transitie

Lange tijd was innovatie hét toverwoord voor de energie- en klimaattransitie. Daarbij ging het stevast over technologische innovatie. Opvallend is dat gedurende deze week slechts beperkt over techniek is gesproken. Technologische innovatie is namelijk geen panacee gebleken. Baanbrekende uitvindingen hebben de CO₂-uitstoot niet tot staan gebracht. Het is zelfs blijven stijgen. Hier past de wat paradoxale opmerking van cabaretier Theo Maassen: 'Oplossingen zijn het probleem niet'. Het probleem is eerder om uit de veelheid aan oplossingen de juiste combinaties te selecteren, deze in de praktijk te verrijken en op te schalen, acceptatie in de samenleving te verdienen en ze slim te financieren. Ook ontwenning van taaie gewoontes en verslavingen is een forse opgave gebleken.

Deze week bracht vooral innovaties in bestuurlijke, organisatorische, sociale en financiële domeinen. Het webinar *50% lokaal eigendom* ging primair over bestuurlijke lef en organisatorische creativiteit. De gemeente Staphorst verliet de gebaande route voor extra duurzame opwekcapaciteit via de commerciële projectontwikkeling en koos voor de weg van een maatschappelijke tender. Hiermee sloeg ze meerdere vliegen in één klap. In de gemeente ontstond enthousiasme voor windenergie waar vier jaar geleden nog het omgekeerde sentiment bestond – ‘we hebben ons aandeel wel geleverd’. Er kwam een coöperatieve vereniging van bewoners en ondernemers van de grond. En de opbrengst van de windmolens blijft nu vrijwel geheel binnen de gemeentegrenzen. Dit ging niet over fundamenteel sleutelen aan de techniek van windmolens, de sleutel werd gevonden in het verleggen van de bestuurlijke, organisatorische, sociale en financiële logica en systematiek.

Een ander voorbeeld komt uit de gemeenten Ede, Wageningen en Barneveld. Zij besloten zelf de motor te worden van de omvorming van de energievoorziening in de regio. In plaats van extra te betalen voor duurzame energie van buiten de regio, storten deze gemeenten het bedrag in een lokaal klimaatfonds. Hieruit kunnen ze zelf investeren in nieuwe duurzame opwekcapaciteit, geleverd door lokale partijen. De voordelen van de transitie blijven in eigen regio, die het geld inzet om voor te sorteren op de meer regionaal georganiseerde energiemarkt van de toekomst.

●

“Ede, Wageningen en Barneveld besloten zelf de motor te worden van de regionale energietransitie.”

●

“Staphorst verliet de gebaande route en koos voor 50% lokaal eigendom van duurzame opwekcapaciteit.”

Samenspel

Bovenstaande innovatieve benaderingen gaan uit van constructief samenspel tussen de overheid, inwoners en lokale ondernemers. Dezelfde aanpak vormt het fundament onder de wijkgerichte energietransitie. Een deskundig consortium onder leiding van Klimaatverbond heeft een samenlevingsroute ontwikkeld, waarbinnen gemeentelijke overheid, bewonersorganisaties, energiecoöperaties en (lokale) marktpartijen op basis van gelijkwaardigheid werken binnen een energiedienstenorganisatie. Ze bouwen de klassieke, op individuele huishoudens gerichte marktroute om naar een collectieve aanpak die meedoen voor iedereen aantrekkelijk maakt.

Dit is ook de plaats om het gesprek over een Nationaal energiebesparingsprogramma te belichten. Dit ging niet over gebruikelijke overheids campagnes met opgeheven vingertjes. Het ging vooral over het praktisch toepassen van mogelijkheden dicht bij ieders leefwereld. Het webinar genereerde een stroom aan ideeën, die grotendeels gingen over samenwerken, cultuur en gedrag. Deelnemers benadrukken de menselijke maat: “Natuurlijk is een nationaal energiebesparingsprogramma nodig, maar meer nog is steun nodig voor een persoonlijke transitie en een energiebesparingsprogramma achter de voordeur.”

Ecosysteembenadering

Klimaatverbond Nederland heeft in de Week van Lokaal Klimaatbeleid een aantal wegen laten zien die helpen om het klimaatakkoord van Parijs te realiseren. De overwegende afdrank van deze onderdompeling in lokaal klimaatbeleid is het gevoel dat alles met alles te maken heeft. De overheid heeft in dit bestuurlijk, organisatorisch ecosysteem weliswaar een centrale rol, maar is afhankelijk van alle andere organismen. Ze geeft richting aan ontwikkeling, bepaalt de ruimte voor de samenleving om onderdeel van de ontwikkeling te worden en scheidt de juiste omstandigheden voor de geplante zaadjes.

“De lokale overheid heeft in het bestuurlijk, organisatorisch ecosysteem een centrale rol.”

In deze week zijn we vooral bezig geweest met niet-technische zaken. Niet omdat techniek niet belangrijk is, maar omdat technische innovatie nooit los te zien is van andere delen van het (eco)systeem. Techniek is vaak de pionier van verandering. Mensen gaan dingen doen omdat het kan, investeren erin en vertellen het door, omdat het werkt. In een van de podcasts die in deze week te horen waren, beschreef de boswachter van Park Sonsbeek de parallel tussen klimaatbeleid en natuurontwikkeling. De organismen die als eerste opkomen in een gebied – noem het ecologische pioniers – verdwijnen daarna vaak. Hun waarde ligt in het leggen van het fundament voor een gezond ecosysteem waarop verder gebouwd kan worden door anderen.

Bestuur, beleid, organisatie en samenleving bewegen in onderling afhankelijke relaties met als gemeenschappelijk doel om klimaatverandering een halt toe te roepen door CO₂-emissies te beperken. Soms is het een sprint om grote sprongen voorwaarts te maken. Meer nog is klimaatbeleid een marathon, waar alle krachten in dezelfde richting wijzen. De routes, programma's en instrumenten die bestaan en in de (nabije) toekomst beschikbaar komen, hebben een plek in de ontwikkeling, altijd met het gemeenschappelijke doel in het hoofd. Zoals ecosystemen altijd in beweging zijn, met pioniers, stabilisatoren en vuilopruimers, is ook creatief en richtinggevend (lokaal) klimaatbeleid een blijvend dynamisch systeem.

Veel wegen naar Parijs

10-puntenplan

De Week van Lokaal Klimaatbeleid sloot af met een 10-puntenplan op basis van alle input van een volle week. Er is zoveel langsgelopen om aan onze leden mee te geven: presentaties, verdiepende vragen, creatieve ideeën, discussies. Om zoveel mogelijk ideeën een plek te geven, hebben we tien algemene gedachten geformuleerd, met daaronder een aantal actiepunten.

1. Haast is geboden. We kunnen niet wachten, uitstellen en talmen. We moeten een sprint inzetten die snel tot resultaten leidt.
2. Het is ook een marathon. We moeten volhouden tot ver na 2030 en dat vraagt naast een energietransitie ook een sociale en organisatorische transitie. Durf voorbij het bestuurlijke mandaat van vier jaar te denken.
3. Ga als overheid voorop. Dat vraagt om (bestuurlijke) lef en regie, zoals Staphorst die maatschappelijke doelen onderdeel heeft gemaakt van windplannen.
4. Geld kan een krachtige motor zijn voor systeemverandering. De gemeenten Ede, Wageningen en Barneveld starten met een klimaatfonds voor een sterke lokale energievoorziening.
5. Creëer een slagvaardige organisatie en zoek de samenwerking op. Stel mensen aan die buiten de gebaande paden durven lopen. Betrek alle domeinen – fysiek én sociaal: iedere afdeling is een duurzaamheidsafdeling.

6.
ENERGIEBESPARING

- a. Bespaar, bespaar, bespaar
- b. Help inwoners met eigen besparingsplan
- c. Laat besparing lonen

7.
Maak CO₂-emissie LEIDEND

- a. Bepaal CO₂-voetafdruk
- b. Maak CO₂-begroting
- c. Stuur op verlaging emissies

6. Energiebesparing staat nog altijd aan de basis van een beter klimaat. Wat we niet gebruiken door besparing, hoeven we ook niet op te wekken.

7. Reductie van CO₂-emissies (en andere broeikasgassen) is hoofdindicator. Ken je CO₂-voetafdruk, plan vooruit met behulp van een CO₂-begroting en stuur daadkrachtig om de CO₂-doelen te halen.

8. Verenig alle krachten. Zonder burgerinitiatieven, coöperaties en ondernemers halen we de doelen niet. Kijk over domein- en gemeentegrenzen heen.

9. Klimaatthema's zijn nauw verbonden. Denk aan een warmte- én koeltetransitie. Een slim warmtesysteem voor de winter kan de zomerse hittestress verlagen.

10. Maak klimaatbeleid inclusief. Klimaat is niet alleen voor idealistische voorlopers. Iedereen moet meedoen en moet ook mee kunnen doen. Laten we het echt sámen doen. Ook dat is de verantwoordelijkheid van de lokale overheid.

8.
Alleen samen krijgen we KLIMAAT onder controle

- a. Brede samenwerking
- b. Omarm en steun burgerinitiatieven
- c. Betrek alle beleidsdomeinen
- d. Werk met andere overheden

9.
Hitte EN KOELTE

- a. Maak lokaal hitteplan
- b. Stel hitteregisseur aan
- c. Pas gebouwde omgeving aan op hittestress
- d. Maak koelte onderdeel van warmtetransitie

10.
Inclusie IEDEREEN DOET MEE

- a. Help mensen die het niet alleen kunnen
- b. Neem behoefte en beleving als startpunt
- c. Versterk solidariteit

Energiebesparingsprogramma: **NATIONAAL** en **PERSOONLIJK**

Besparing op energieverbruik is onmisbaar om de klimaatdoelen van Parijs te halen, maar de besparingsdoelen worden bij lange na niet gehaald. Die teleurstellende conclusie klinkt tijdens de openings sessie van de Week van Lokaal Klimaatbeleid. Energiebesparing is (nog) geen specifiek project of programma van Klimaatverbond Nederland, maar speelt wel een rol in vrijwel al haar activiteiten. De sessie sluit aan op campagnes van enkele partners en heeft vooral als inzet om ideeën te genereren voor wat er in een (Nationaal) Energiebesparingsprogramma thuis hoort en hoe dat te realiseren.

●

“Geef mensen die energie besparen een ‘financieel’ schouderklopje”

●

“Het aantal actieve burgers heeft massa gekregen”

Bondgenoten

Vijf basisideeën vormen de start van een intensief gesprek in kleine groepen. Wilma Berends (Stichting Natuur en Milieu) breekt een lans voor een Nationaal Isolatieprogramma. Het Rijk moet hierover de regie voeren, het tempo van isoleren opvoeren en meer subsidie beschikbaar stellen. Sophie ten Have (gezamenlijke Natuur en Milieufederaties) pleit ook voor een integraal besparingsplan voor woningen, met nadruk op aandacht voor wat bewoners zelf allemaal kunnen doen. Bastiaan van Perlo (Woonbond) richt zich op de rol van woningcorporaties, enerzijds om ze meer middelen te geven – bijvoorbeeld uit het EU-renovatiefonds of door afschaffing van de verhuurdersheffing – en anderzijds door bewonersgedrag te beïnvloeden – bijvoorbeeld met een *in home display* voor alle huurders. Rachad Ghaddoura (Coöperatie Hoom) vraagt om professionalisering en verbreding van energiecoaches, die hij liever ‘bondgenoten van bewoners’ noemt. De belangen en behoeften van bewoners staan daarin centraal. Uit ‘de zaal’ komt een vijfde basisidee van Marloes Reekers (gemeente Amersfoort): Zorg voor begeleiding en ondersteuning van mensen die in energiearmoede dreigen te vervallen.

Nationaal programma is ook lokaal en persoonlijk

Een greep uit het grote aantal suggesties, rijp en groen, dat de revue passeert. Een Nationaal Energiebesparingsprogramma kan alleen succesvol zijn als er ook integrale en individuele energiebesparingsprogramma’s komen voor achter de voordeur. Breng voor de bewoners alle verbeteringen in kaart en biedt inzicht in de natuurlijke momenten waarop een besparingsmaatregel gunstig uitpakt. Verleid mensen door inzicht te vergroten, niet alleen in de mogelijkheden en kosten, maar ook in de negatieve (kosten)effecten als ze niets doen. Om energiearmoede tegen te gaan zijn gerichte ondersteuning, eerlijke saldering en naar inkomen gedifferentieerde subsidies gewenst. Investeer in energiecoaches en verbreed hun werkveld. Steun mensen niet alleen bij technische vragen, maar ook of vooral bij de sociale en procesmatige kant van de transitie. Dat mag best wat kosten. En, over geld gesproken, mensen die energie besparen mogen best een (financieel) klopje op de schouder hebben. Al is het alleen maar dat een labelstap verbetering van woningen niet meer leidt tot WOZ-verhoging.

Sociaal kantelpunt

De samenleving is op een kantelpunt gekomen (socialtippingpointcoalitie.nl/). Het aantal actieve burgers dat werkelijk in actie wil komen heeft kritische massa gekregen. Profiteer daarvan.

Klimaatverbond Nederland nodigt alle leden en partnerorganisaties uit om samen een team van wegbereiders van een (nationaal) energiebesparingsprogramma te formeren.

HITTE voorop bij klimaatadaptatie

“Hitte heeft bij klimaatadaptatie ten onrechte een bescheiden plek, in de schaduw van water en een groene aanpak,” stelt Madeleen Helmer (projectleider hittestress bij Klimaatverbond Nedeland) in haar webinar. De plaats van hitte in de medische statistieken is allesbehalve bescheiden. Augustus 2020 liet, tussen de eerste en de tweede coronagolf, een serieuze oversterftepiek zien als gevolg van de hittegolf. Hitte vormt een dodelijk klimaatrisico en de gevolgen ervan zijn een indicator voor de ernst van klimaatverandering. Hittestress vormt een acuut probleem dat prioriteit verdient bij klimaatadaptatie.

Bont gezelschap

Warmte is een van de domeinen van de nationale adaptatiestrategie (warmer, natter, droger, zeespiegelstijging). Hittestress raakt aan veel terreinen, waaronder gezondheid. Het dwingt tot samenwerking dwars door de beleids- en uitvoeringsgrenzen heen. De overlap tussen de opgaven van (hitte) adaptatie enerzijds en zorg en welzijn anderzijds zijn groot (eenzaamheid, sociale cohesie, groene en gezonde leefomgeving). Daardoor ontstaat een bont gezelschap dat op zoek is naar een gezamenlijke agenda. Dat samenspel is niet vanzelfsprekend; de eigen opgave van de verschillende domeinen is maar al te vaak leidend.

●
“Hittestress vormt een acuut probleem dat prioriteit verdient bij klimaatadaptatie.”

Kwetsbaarheid

Aanpassing aan hitte heeft ook een fysieke component, die gaat over gebied, gebouw en gebruiker. Meer groen in plaats van tegels, kortere afstanden tot een koele plek, koele aanlooproutes naar voorzieningen, aanbrengen van (gevel)groen, het zijn stuk voor stuk maatregelen die de hitte zelf kunnen beperken. Dit is essentieel, maar er is meer nodig, zeker voor kwetsbare groepen, zoals ouderen, mensen met onderliggende ziekten, geestelijk kwetsbaren en kinderen. Een jaar corona-pandemie heeft ons meer inzicht gegeven waar kwetsbare mensen zich bevinden en waar we onze verkoelingspijlen vooral op moeten richten.

Urgentie

Na afloop van de presentatie spitst het gesprek zich toe op een aantal vragen. Waar te beginnen in een beleidscontext die klimaat vooral vanuit een fysiek en economisch perspectief benadert? Hoe krijgt hittestress en preventieve zorg een prominente plaats in de lokale adaptatiestrategie en in de zorginstellingen waar de urgentie van het hitteprobleem nog onvoldoende is doorgedrongen?

Een van de deelnemers noemde een culturele barrière voor hittemaatregelen: “In Nederland roept warmte bij de meeste mensen een positief gevoel op. We ervaren het pas als een probleem tijdens de langdurige hittegolven.”

De hoofdconclusie van de bijeenkomst: De belangrijkste stappen die lokale overheden kunnen nemen is de ontwikkeling van een gemeentelijk hitteplan en de aanstelling van een hittestress gedurende het hele jaar op de agenda houdt.

●
“Gemeente: ontwikkel een gemeentelijk hitteplan en stel een hittestressregisseur aan.”

Meer weten?

Klimaatverbond Nederland, Samen Klimaatbestendig, Tauw: [‘Gemeenten steeds concreter aan de slag met hittestress’](#)

Lokale **DUURZAME** opwek: Geen lasten zonder lusten

Lokale opwekking van hernieuwbare energie is onmisbaar om de doelen van het Parijse Klimaatakkoord te halen. Om voldoende 'wind' en 'zon' op land te realiseren is in het Nationaal Klimaatakkoord de afspraak opgenomen dat de financiële opbrengst van de opgewekte energie voor minimaal de helft naar de lokale gemeenschap toe zou moeten vloeien. Hoe doe je dat?

Zelf aan de knoppen

Die vraag kwam in 2017 in gemeente Staphorst op tafel. De provincie wilde dat er meer windmolens in de gemeente kwamen. De inwoners en het bestuur wilden daar onder voorwaarde aan meewerken. Ze wilden echter niet dat het geld dat ermee verdiend werd naar grote projectontwikkelaars en energiebedrijven buiten de gemeente ging. Wethouder Alwin Mussche van gemeente Staphorst beschrijft het sentiment als "Geen lasten zonder lusten". De oplossing vond het gemeentebestuur in het uitschrijven van een maatschappelijke tender.

Meer weten?

Gelders Energie Akkoord, Energie Samen en Klimaatverbond Nederland: [De maatschappelijke tender als instrument voor de borging van lokaal eigendom bij de \(grootschalige\) elektriciteitsproductie op basis van wind- en zonne-energie – Een handreiking.](#)

● *Het sentiment in Staphorst was "Geen lasten zonder lusten"*

"Wij wilden zelf aan de knoppen zitten. Als we het doen worden het onze windmolens." Een maatschappelijke tender maakt het mogelijk om maatschappelijke doelen toe te voegen aan de gebruikelijke technisch-ruimtelijke eisen. Er kwamen vijf aanbiedingen binnen, die werden beoordeeld op het ruimtelijk kader, de financieel/economische participatie van inwoners en de procesmatige participatie. Na de beoordeling kreeg de energiecoöperatie *Wij Duurzaam Staphorst* in 2019 de vergunning om de drie windmolens te bouwen. Mussche: "Zij lieten de samenleving over de volle breedte meeprofiteren. Inwoners konden aandelen nemen, voor de omwonenden was er een omgevingsfonds, voor de grondeigenaren een grondfonds en voor de hele samenleving een maatschappelijk fonds. Zo bleef het geld in de gemeenschap en was het draagvlak – ik noem het liever 'maatschappelijke acceptatie' – groot."

Verantwoordelijkheid nemen

Wat maakte dit project tot een succes? Allereerst de keuze voor een maatschappelijke tender bovenop de ruimtelijke regels. Verder hielp het dat de provincie druk uitoefende – Staphorst moest wel. Thijs de la Court (Klimaatverbond Nederland) voegt daar een aantal elementen aan toe. "Uiteindelijk beslissen B&W en de gemeenteraad. Die moeten de verantwoordelijkheid willen pakken. Het zorgt wel voor een bult extra werk voor de klimaatambtenaar. Dat kan worden opgelost door de inkoopcoördinator erbij te betrekken – die kent de aanbestedingsregels – en de afdeling grondbeleid te activeren. Zo kan de gemeente de lokale coöperatie in positie brengen en zorgen dat ze de projectontwikkelaars partij kunnen geven op het ongelijke speelveld."

● *"Breng de lokale coöperatie in positie op het ongelijke speelveld"*

Misschien wel belangrijker dan het feitelijk winnen van de aanbesteding, zo bleek in Staphorst, is dat er een lokale basis voor de energietransitie wordt opgebouwd.

Organisatie van de **WIJKGERICHTE** energietransitie

In het Klimaatakkoord is vastgelegd dat in 2050 alle ruim 7 miljoen woningen klimaatneutraal en van het aardgas af zijn. Dat vraagt om een benadering die alle bewoners bereikt en die realiseerbaar, betaalbaar en rechtvaardig is. We zien dat op dit moment maar een beperkt aantal mensen actief is. Om iedereen te bereiken heeft Klimaatverbond Nederland, samen met een aantal partners een samenlevingsroute ontwikkeld.

Marktfalen

Wouter Pieterse (Klimaatverbond) laat zien dat er een nieuwe aanpak nodig is omdat de markt nu niet werkt. “De huidige marktaanpak schiet tekort; de markt is gefragmenteerd en dekt alleen de goedkope en gemakkelijke ingrepen. Voor veel mensen zijn zelfs die ingrepen niet betaalbaar. Dat vraagt om een collectieve aanpak die een zekere mate van individuele keuzevrijheid biedt.” Een samenlevingsroute waarin overheden, bewoners- en wijkorganisaties, energiecoöperaties en marktpartijen samenwerken in een Energiedienstenorganisatie, kan dat marktfalen wegnemen.

“De huidige marktaanpak schiet tekort.”

Persoonlijke wijkaanpak

René Schellekens (Programma Aardgasvrije Wijken/RVO) laat zien hoe je inwoners kunt bereiken. Zijn ervaring is dat inwoners niet staan te dringen voor energetische wijkverbetering. Ze hebben veel andere zaken aan hun hoofd en besteden hun geld en aandacht liever daaraan. “Je moet aansluiten bij wat er speelt in de wijk: werkgelegenheid, veiligheid en overlast, kwaliteit van de leefomgeving, krimp en vergrijzing, klimaatadaptatie, gezondheid, armoede en schuldenproblematiek, en eenzaamheid en sociale cohesie.” Door te analyseren wat er in de wijk speelt kun je die opgaven verbinden aan de energietransitie. De integrale opgave die in de wijk ligt vraagt niet alleen iets van de samenleving, maar ook van de gemeente als organisatie. “Alleen als de energietransitie in alle domeinen van de gemeente wordt opgepakt kun je tot een persoonlijke aanpak komen.”

“Je moet aansluiten bij wat er speelt in de wijk.”

Maatschappelijk rendement

De vraag die Klimaatverbond Nederland zich heeft gesteld is of en hoe zo'n samenlevingsroute kan werken. Marco van Soerland (HVC) laat zien hoe afval- en energiebedrijf HVC al geruime tijd werkt vanuit een vergelijkbaar concept. HVC is een publiek bedrijf, dat voor hun aandeelhouders (51 gemeenten en acht waterschappen) “maatschappelijke problemen wordt oplost” Van Soerland: “We werken opgabegericht. De warmtetransitie is voor ons een ontwikkeltraject in plaats van een commercieel project. We bieden bewoners antwoorden op hun zorgen, wensen en behoeften, en sturen op maatschappelijk rendement.” Vanuit zijn ervaring bij HVC (vooral warmtelevering) ziet Van Soerland ontwikkelingen in de warmtetransitie: ontwikkeling van en noodzaak tot integrale benadering; vormen van samenwerking en duidelijk beleggen van de regio; bundeling van lokale wijkkracht en regionale organisatie- en investeringskracht.

Klimaatverbond Nederland en haar partners staan voor een volgende ontwikkelfase van de samenlevingsroute en het concept van de Energiedienstenorganisatie. Daarbij willen ze gemeentelijk het Wijkuitvoeringsplan van het papier af tillen en tot daadwerkelijke uitvoering brengen.

Meer lezen?

Klimaatverbond Nederland, Balance, EnergieSamen, LSA-Bewoners en SvN:

[‘Van klimaatakkoord naar keukentafel – Organisatie van de wijkgerichte energietransitie’](#)

Inclusieve energietransitie: **ALLE STEMMEN TELLEN**

Participatie, draagvlak en brede betrokkenheid zijn toverwoorden voor overheden die iets in beweging willen krijgen. Zo ook in de energietransitie. Maar wat doe je nu als die toverformule niet werkt bij grote groepen mensen? Reden voor Klimaatverbond Nederland om contact te zoeken met inwoners die niet vanzelfsprekend deelnemen aan het maatschappelijke debat over klimaat.

Samen optrekken

Het project Inclusieve energietransitie van Klimaatverbond Nederland richt zich tot nu toe primair op mensen met een migratieachtergrond. Projectleider Maisam Haydary realiseert zich dat we moeten uitkijken voor generalisaties. “Er zijn natuurlijk ook andere moeilijk te bereiken groepen, maar het is bekend dat de betrokkenheid van mensen met een migratieachtergrond bij de energietransitie laag is.” Klimaatverbond Nederland voerde samen met het Kennisplatform Integratie en Samenleving en het Verwey-Jonker Instituut een praktijkgericht onderzoek uit in wijken waar veel migranten wonen. Ze spraken daarbij met inwoners en professionals over de drempels die deze mensen ervaren.

Meer lezen?

Klimaatverbond Nederland: [“Inclusieve energietransitie belangrijk, maar hoe dan?” \(februari 2020\)](#)

Verwey-Jonker Instituut, Kennisplatform Integratie & Samenleving, Klimaatverbond Nederland: [“Naar een inclusieve energietransitie” \(mei 2021\)](#)

Een korte peiling bij de deelnemers over de partij die aan zet is om de betrokkenheid te creëren, liet zien dat hier een gedeelde verantwoordelijkheid ligt. Samengevat: “Formeel ligt het initiatief bij de gemeente, maar die kan het niet zonder wijkorganisaties en professionals uit het welzijnswerk. Een sleutelrol is weggelegd voor organisaties en ‘gezichten’ in de gemeenschap zelf.”

Belemmeringen

Marjolein Odekerken (Verwey-Jonker Instituut) vat de conclusies van het onderzoek samen. Ze tekent hierbij aan dat een deel van deze punten ook van toepassing zijn op andere lastig bereikbare groepen bijvoorbeeld gehandicapten, laaggeletterden en inwoners met een laag inkomen.

- Het onderwerp staat ver van inwoners met een migratieachtergrond af (zij hebben andere zorgen en zijn niet toe aan de energietransitie).
- Huiseigenaren (en andere inwoners) zijn niet bekend met speciale subsidieregelingen.
- Specifieke belemmeringen bij inwoners en professionals:
  - Gevoel van uitsluiting;
  - Gebrek aan herkenbare voorbeelden en roll-modellen;
  - Culturele gewoontes;
  - Taalbarrières;
  - Top-down benadering; ‘onvermijdelijke’ doelen;
  - Hoge kosten.

“Voor een rijke besluitvorming is het belangrijk álle stemmen te horen.”

Hoe en wie?

Er ontstond een levendige uitwisseling over de manieren om deze barrières te slechten. Het netwerk induiken; aansluiten bij bestaande sociale structuren en vraagstukken aansnijden waar bewoners dagelijks mee worstelen; sleutelfiguren en ambassadeurs betrekken; niet zenden, maar vragen wat mensen bezighoudt en hoe ze tegen het probleem aankijken; plannen laten volgen op de probleemperceptie. Het betrekken van taalmaatjes, scholen, vrouwenorganisaties en culturele evenementen (dans, muziek etc.) bij de communicatie kan het gevoel van uitsluiting tackelen. Een interessant idee was om het gesprek ook te voeren over het klimaatvraagstuk in de landen van herkomst. Het contact met ‘thuis’ heeft vaak hoge prioriteit.

De opbrengst van dit webinar gebruikt’ Klimaatverbond Nederland bij een nieuw op te zetten lerend netwerk inclusieve energietransitie.

KLIMAATFONDS voor lokale duurzame energie

De gemeenten Wageningen, Ede en Barneveld hebben recentelijk hun energiecontract veranderd. Dat betekent dat ze niet meer betalen voor zogenoemde garanties van oorsprong (GVO's), certificaten die laten zien dat de stroom duurzaam wordt opgewekt. Daarmee sparen de gemeenten geld uit. Dat spaarpotje en gaan zij steken in opwekcapaciteit in de eigen regio en ze garanderen dat zij die stroom zullen afnemen.

De gedachte achter deze actie is dat de gemeenten nu een bedrag betalen dat louter dient om te bewijzen dat ze groene stroom inkopen. Dat geld gaat naar (aandeelhouders van) bedrijven buiten de regio. Het is niet duidelijk waar dit geld aan wordt besteed. Wordt het geïnvesteerd in nieuwe duurzame energieprojecten of aan andere zaken? Met het veranderen van het contract zal er weinig veranderen in de zelf energielevering: er komt nog steeds eenzelfde mix van groene en grijze stroom uit de stopcontacten.

●

“Het opzetten van een klimaatfonds is simpel, past altijd en kan nu al binnen het huidige contract.”

Meer weten?

Gemeente Ede: [EnergieWEB voor meer duurzame energie in eigen gemeente](#)

Klimaatverbond Nederland: [Rekenen met de Toekomst – Een lokaal klimaatfonds voor een duurzame wereld](#)

Geen bezuiniging

Hansjurgen Heinen, beleidsmedewerker van de gemeente Ede: “Wie denkt dat het ingewikkeld is of juridische problemen oplevert, kan gerust zijn. Het is simpel, past altijd en kan nu al binnen het huidige contract. Het is ook geen bezuiniging.” Behalve het uitgespaarde bedrag voor de GVO's legt de gemeente €0,01/kWh in het klimaatfonds. Dat fonds groeit jaarlijks met €150.000,- waar lokale partijen nieuwe projecten mee kunnen bekostigen. In het huidige plan rekenen de gemeenten op ongeveer tien windmolens. Binnen de WEB-gemeenten zouden ook andere partijen mee kunnen doen, zoals het regionale ziekenhuis en de WUR-campus.

Versnellen

Het gaat om meer dan fondsvorming. Met dit project sorteren de gemeenten voor op de toekomst die waarschijnlijk decentraal en duurzaam is. Het kan het begin zijn voor een zelfleveringsmodel dat stuurt op de maatschappelijke kosten en dat grip geeft op de energievoorziening. “Het zal ook de energietransitie veranderen,” aldus Heinen. Hoe het er uiteindelijk uit gaat zien en of er ook een oplossing komt voor duurzame lokale warmtelevering is nog onbekend. Dit is *work in progress*.

●

“Dit zal de energietransitie versnellen.”

Global Goals

Klimaatverbond Nederland heeft de ambitie om dit regionale initiatief op te pakken en in andere regio's te laten landen. Inmiddels hebben zich al geïnteresseerde gemeenten gemeld. “Samen met VNG-Internationaal en de Gemeenten voor Global Goals werken we ook aan internationale samenwerking,” zegt Thijs de la Court van Klimaatverbond Nederland. “Daarmee kunnen we ook de slachtoffers van klimaatverandering in ‘het zuiden’ ondersteunen.”

Naar een **WARMTE-** én **KOELTETRANSITIE**

De energietransitie richt zich nog grotendeels op het terugdringen van de warmtevraag. We ‘vergeten’ daardoor te kijken naar de vraag naar verkoeling in de zomer. Alle klimaatmodellen laten zien dat de winters zachter worden en de zomers warmer. Het hittesterecord van vorig jaar spreekt boekdelen: acht achtereenvolgende dagen tropische temperaturen en een absoluut record van boven de 40° C. Wie zich spiegelt aan steden als New York, ziet dat daar de vraag naar koeling in de zomer inmiddels groter is dan die naar warmte in de winter. Dit scenario wacht ook Nederland.

Langjarige investeringen

Deze verwachting brengt Robert Jan van Egmond (TKI Urban Energy) tot een pleidooi voor een toekomstbestendige aanpak: *“Begin with the end in mind”*. Je legt nieuwe infrastructuur immers voor minstens 40 jaar aan. Van Egmond vreest dat op dit moment de koeltevraag niet wordt meegenomen bij langjarige investeringen. De keuze van hoge temperatuur warmtenetten – nodig voor aardgasvrije winters – leidt dan op termijn tot een enorme koeltevraag. *“Voorkom een lock-in en ontwikkel in plaats van een warmtetransitie een warmte-koude-transitie.”*

●

“Begin with the end in mind.”

Meer weten?
www.koelebuurt.nl

Ervaren van oververhitting

Lenneke Kuijer (TU/Eindhoven) presenteert een andere benadering. Zij ziet de koeltevraag als bijdrage aan zomers comfort. *“Door te spreken in termen van ‘zomers comfort’ in plaats van koelte, kun je mogelijk voorkomen dat mensen koeling als eerste en enige oplossing voor zich zien.”* Kuijer doet onder andere onderzoek naar dagelijks terugkerende relevante activiteiten als koken en eten, persoonlijke verzorging en kleding, de was, thuis werken, vrije tijd, en slapen. Uit haar onderzoek blijkt dat een groot deel van de mensen bij veel activiteiten in de zomer nu al oververhitting ervaren. Vaak zijn temperaturen ook (aanzienlijk) hoger dan de normen voor *“bijna energieneutrale gebouwen”* (BENG). Technische maatregelen in combinatie met (sociale) aanpassing aan de blijvend hogere temperaturen kunnen voor zomercomfort zorgen.

Ladder van koelen

Jan Engels (projectleider Koeltebeleid bij Klimaatverbond Nederland) ziet een omslag in het denken over warmte en koude. *“We zijn gewend om woningen te bouwen en in te richten vanuit het idee dat het moeite kost om het warm te houden. Maar er is warmte in overvloed en als we niet uitkijken hebben we het in de zomer te heet.”* Hij pleit om integraal te kijken naar de koeltevraag vanuit drie domeinen: gebied, gebouw en gebruiker. Daarvoor is de ‘ladder van koelen’ ontwikkeld: 1) oververhitting voorkomen vanuit de omgeving (schaduw, voldoende water en groen); 2) intrede van warmte voorkomen (oriëntatie van gebouw, overstek, raamoppervlak, zonwering); 3) verdrijven van warmte (bv. met nachtventilatie); 4) efficiënte koelvoorzieningen met verantwoorde koelmiddelen.

●

“Noem het geen koelte, maar zomercomfort.”

“Combineren van warmte- en koudevraag start voor mij met isoleren, isoleren, isoleren,” stelt Engels. *“Dat helpt voor koude winters en warme zomers. Investeer vooral niet in hoge temperatuur warmtenetten, want die dragen niet bij aan de zomerse koeltevraag en het zomerse comfort”*.

●

“Isoleren gaat over warmte binnen én warmte buiten houden.”

Decentrale overheden en **DE MAATSCHAPPELIJKE TRANSITIE**

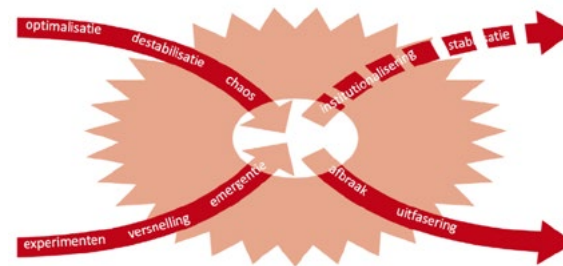
Op basis van de zeven voorgaande inhoudelijke webinars en twee podcasts heeft Klimaatverbond Nederland een 10-puntenplan opgesteld, dat enerzijds de cruciale onderdelen van lokaal klimaatbeleid benoemt en anderzijds een concrete uitwerking hiervan geeft. Directeur Petra Lettink presenteert het 10-puntenplan met bijbehorende actiepunten. Bij de deelnemers aan het slotwebinar valt van de tien punten 'samenwerking' het meest in de smaak. 'Integrale energietransitie' en 'Hitte en Koelte' kwamen er kort achteraan. Opvallend is dat, hoewel de week bol stond van de urgentie, deelnemers de klimaattransitie vooral als een 'marathon' opvatten. Samenwerking tussen overheid en samenleving (in brede zin) neemt de laatste jaren nieuwe vormen aan en groeit enorm snel. Wel plaatst een van de deelnemers de kanttekening dat het vaak nog wat te vriendelijk toegaat. Om de pijnlijke keuzes te maken die nodig zijn is soms escalatie nodig, ook met samenwerkingspartners. "We moeten niet altijd lief zijn voor elkaar."

Dynamiek van transities

Het succes van de actiepunten en het lokale klimaatbeleid, hoe goed doordacht die ook mogen zijn, is niet vanzelfsprekend. Klimaatactie moet zich namelijk invecchten in een bestaand (klimaatonvriendelijk) maatschappelijk systeem. Mara de Pater van onderzoeksbureau DRIFT beschrijft tijdens het webinar de dynamiek van transities.

Een samenleving loreert bij geleidelijke ontwikkeling en stabiliteit. Krachtige spelers – in de transitietheorie heet dit 'het regime' – zijn vrijwel continu bezig om dit systeem te optimaliseren en stap-voor-stap te verbeteren. De optimalisatiestrategie, zo is inmiddels overduidelijk, schiet tekort om

klimaatverandering af te wenden. Daarvoor is een transitie nodig naar een ander maatschappelijk systeem met nieuwe instituties en dominante krachten in het regime. Tal van ideeën uit de onderstroom van de samenleving – 'de niches' – oefenen gezamenlijk kracht uit, die het regime naar een nieuw systeem duwen, enerzijds door de oude succesformules te verzwakken en anderzijds door een nieuw systeem te versterken. Dat levert de volgende dynamiek op.

Zo'n transitie omvat behalve technologische innovatie ook culturele en structurele wijzigingen in gewoontes, werkwijzen, wetten en regels, normen en waarden. Al deze elementen vormen een cocktail van krachten: groeiende veranderkracht én weerstand daartegen vanuit het regime.

Lokale overheden

Hoe passen decentrale overheden in deze transitie? Overheden zijn verantwoordelijk voor stabiliteit en zekerheid en maken dus onderdeel uit van het regime. Zij zijn ook verantwoordelijk voor de toekomstige stabiliteit en de uitdaging is om de benodigde veranderkracht binnen te halen en het bestaande systeem niet te snel in te laten storten.

● *“We moeten voorop gaan, maar niet los gezongen van de samenleving.”*

Gedeputeerde Jop Fackeldey uit Flevoland wordt hier heel optimistisch van. “Ik zie veel dingen de goede richting opgaan.” Hij noemt technische verrijkingen als de toename van elektrisch vervoer, maar ook de samenwerking bijvoorbeeld in de Regionale Energie Strategie en acceptatie van bijvoorbeeld wind. “Een ontwikkeling van ‘50% lokaal eigendom’ werkt heel positief.” Als grootste uitdagingen voor de (lokale) overheid ziet Fackeldey het organiseren van de structuur van het gesprek in de samenleving en de brede betrokkenheid bij de transitie. “Verder zie ik het schrikbeeld van energiearmoede. We moeten de randvoorwaarden scheppen dat iedereen mee kan doen.”

Wethouder Stephan Brandligt uit Delft bezint zich op de nieuwe rol. “De snelheid van veranderingen is enorm, ook waar het gaat om maatschappelijke acceptatie en mogelijkheden.” Met zijn pet op van Klimaatverbond-voorzitter ziet hij ook de verantwoordelijkheid voor collectieve vooruitgang. “Het moet niet afhankelijk zijn van de gemeente die toevallig de juiste mensen heeft, maar we moeten zorgen dat alle lokale overheden meedoen en versnellen. We moeten voorop gaan, snelheid maken, maar niet los gezongen van de samenleving.”

